

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ (основна и средња школа)

Предмет Српски језик и књижевност пружа велике могућности за рад на јачању антикорупцијске свести, што се препознаје у стандардима образовних постигнућа за крај основне школе, и то у: општој предметној компетенцији (ОПК), специфичној предметној компетенцији (СПК) и исходима образовног циклуса (ИОЦ).

У оквиру ОПК наводи се: *сналажење у друштвеном животу – решавање проблемских ситуација, сарадња, предузимање иницијативе, развијање одговорног односа према себи и околини и сл.*

Као СПК наводе се: *анализирају издвојен проблем у тексту и умеју да аргументују своје мишљење; спремни су да преузму одговорност за изборе и одлуке који утичу на лични живот и живот заједнице.*

У оквиру листе ИОЦ постоји више исхода који одговарају овом раду, од којих издвајамо неколико. Ученици:

- ▣ изражавају своје мишљење аргументовано, у складу с контекстом, уважавајући туђе ставове;
- ▣ користе читалачку писменост (размишљају о тексту и вреднују његов садржај; пореде чињенице и ставове изнете у тексту с властитим представама, траже доказе у тексту и супротстављају их доказима из других извора информација користећи општа и специфична знања, али и способност апстрактног размишљања) у различитим сферама;
- ▣ обликују своје естетске и етичке ставове уз помоћ литературе;
- ▣ разумеју и користе могућности језика, истражују и изражавају ставове о себи, као и о друштвеним, културним, моралним, духовним и естетским димензијама људских искустава; читајући и пишући, проширују своје видике и развијају свој мисаони и емоционални свет, уз спремност да преузму одговорност за изборе и одлуке који утичу на лични живот и живот заједнице.

На основу наведеног, јасно је да се појаве неетичког понашања, корупције, друштвене неправде могу лако интегрисати у овај предмет кроз изабране литерарне и публицистичке текстове, дискусије и писане задатке на изабрану тему. Предмет је посебно погодан за рад на вредностима и ставовима кроз анализу понашања књижевних јунака и њихове мотивације или кроз дискусију о њиховим моралним дилемама.

Примери тема за писмене радове:

Није поштено – ученици треба да опишу ситуације из свакодневног живота када неко поступа непоштено у школи, спорту, породици...

Да сам ја директор школе – ученици треба да замисле да су у позицији моћи и да опишу како би решили проблем фаворизовања ученика, неправедног оцењивања, родитеља који доносе поклоне наставницима и сл.

Истина или превара – ученици треба да напишу кратку причу у којој се јунак суочава са искушењима да добије нешто што му не припада преваром или да буде искрен и да добије оно што заслужује.

Засметало ми је – ученици треба да опишу неку ситуацију у којој су се осетили да су преварени, да други нису били према њима поштени и да опишу како су се тад осећали и како су реаговали.

Примери тема за дискусију:

Зашто је важно да будемо поштени, одговорни, праведни? Чујем,

видим, ћутим!

Сви то раде, зашто не бих и ја?

Кад неправда постане правило!

Мала лаж – велика штета!

Кад новац одлучује уместо правде!

Рад на тексту

Ученици раде у пару на тексту у коме се образлаже шта је мито, а шта заслужена награда. Треба да одговоре на неколико питања и да дискутују у целом одељењу.

Ученици читају кратак текст који приказује унутрашњи монолог јунака који се двоуми да ли да учествује у превари или не. Треба да одговоре на неколико питања и да дискутују у целом одељењу.

Обрада књижевних дела у основној школи

У другом циклусу основне школе ученици се упознају са српском епском поезијом која се односи на давну прошлост, али у тим песмама постоји много тема које имају ванвременску актуелност јер говоре о вредностима поштења, праведности, одговорности. Епска песма „Урош и Мрњавчевићи” позната је по делу у којем мајка Јевросима упозорава Марка Краљевића да не суди „ни по бабу, ни по стричевима”, што Марко и чини и одлучује да је од оца остало

сину и да је Урош законити владар. И данас се тај израз „ни по бабу ни по стричевима” користи како би се изразило да је нешто поштено, а не корумпирано.

Тежина живота српског народа описана је у епским песмама и кроз самовољу Турака, који су често владали не поштујући ни сопствене законе, односно узимали су порезе и за Отоманско царство, али и за себе, што је за народ био дупли данак. У песми „Марко Краљевић укида свадбарину” описује се насилничко понашање Арапина прекоморца који влада Косовом и уводи бројне порезе чак и за оне који се жене и удају. Стихови кажу:

*Па је други зулум наметнуо:
ко с' удаје, тридесет дуката; ко
се жени, тридесет и четири. Који
има те толико даде,
тај се јунак може оженити и
девојка млада удомити; а у
мене браћа сиромашна,
нема блага да Арапу даду,
у томе сам јадна заостала, те
се нисам млада удомила.*

Корупција као мотив прожима целокупно стваралаштво Бранислава Нушића. Нико као он није успео да прикаже тако свеопшту критику тог феномена у Србији с почетка 20. века. У 7. разреду обрађује се његово дело „Власт”, које се може назвати букваром корупције јер показује суштину те појаве. Главни лик Тоза, чим добије власт, постаје бахат, саможив и потпуно се мења. У том процесу долазе до изражаја коруптивни елементи. Кроз његово напредовање писац критикује државни систем у коме они који су необразовани и глупи могу да напредују у систему власти. Кроз драму се показује и колико су људи снисходљиви према представницима власти највише због тога да би кроз додворавање остварили личну корист. У сатиричној песми Јована Јовановића Змаја „Јутутунска јухахаха” представљен је владар Балкана који непрестано обећава народу да ће дати устав, што се не дешава. Недавање устава представља ограничење права и слободе народа, као и владареву узурпацију апсолутне власти. Песник се изругује и народу, тј. поданицима који послушно прихватају сва обећања и беспоговорно прихватају обавезе које имају (плаћају порез и учествују у ратовима када је потребно), чиме прихватају и аутократску и тиранску власт. Корупција је дата у

облику идеолошке манипулације и институционалне лажи.

У 8. разреду ученици имају прилику да се упознају са делом Петра Кочића „Јазавац пред судом”, у којем се мотив корупције појављује кроз сатирично приказивање правосуђа и администрације у тадашњој Аустроугарској. Тужећи јазавца као штеточину, писац кроз речи главног јунака Давида Штрпца алегорично критикује државу и све недаће које она наноси обичном човеку. Мотив корупције је приказан кроз неправду, неефикасност и бахатост система.

У програму овог предмета је још једно ремек дело Бранислава Нушића, које омогућава ученицима завршног разреда да стекну пуну слику о размерама и штетама коруптивних радњи у једном друштву. У драми „Сумњиво лице” на духовит и сатиричан начин приказује се корупција у бирократском апарату тадашње Србије, и то кроз чиновнике у полицији. Нушић овом комедијом не приказује само једног корумпираног чиновника, већ критикује читав систем у коме се положаји добијају преко веза, функције служе за лично богаћење, а закон се примењује селективно – зависи од тога ко је у питању. За чиновнике је држава „крава музара” и они је „музу” јер користе свој положај за личне интересе. Јеротије Пантић, главни јунак, ради као чиновник у пошти где отвара туђа писма. После тога напредује у служби и постаје срески капетан. Зна да његови нижи чиновници незаконито стичу богатство, али их не кажњава јер и он поступа на исти начин. Писар Вића без основе хапси људи, фабрикује им кривицу, а када добије мито, сви докази нестају.

Обрада књижевних дела у средњој школи

У програму за српски језик и књижевност у средњој школи постоји неколико књижевних дела која дају одличан простор за приказ коруптивних радњи и јачање антикорупцијске свести код ученика. Као и у основној школи, централно место заузима опус Бранислава Нушића. У програму за 2. разред заступљена је комедија „Госпођа министарка”, у којој су сви ликови вођени коруптивним тежњама почевши од насловне јунакиње „госпође министарке”, чије име управо говори о идентификацији личности са коруптивном сликом саме себе, преко свих осталих ликова: ујка Васе, „кафанског клуподера”, избаченог с посла због неписмености, који убире користи за себе од моћне рођаке, зета Чеде који тражи од таште „класу”, Пере писара из административног одељења који министарки, па и самом министру јавља вести о именовању не би ли био „упамћен” и због тога аванзовао итд. Најживописнији пример пародирања коруптивне природе наших људи јесте сцена сусрета Живке министарке и фамилије. У тој сцени у маниру фарсе са повременим сатиричним тоновима може се видети каталог корупције. Живкина фамилија излаже своје молбе за „ситне” услуге чије би потенцијално остварење представљало озбиљне коруптивне радње и злоупотребе. Тако тетка Даца тражи да се њеној ћерки призна да је положила матуру иако није, Јова ПопАрсин тражи државну пензију иако никад није радио већ је био по затворима, па како се он одужио

држави, ред је да се и држава одужи њему, и тако даље. Ученици треба да препознају вештину Нушића да кроз духовит текст прикаже озбиљну друштвену појаву засновану на неморалу.

Милован Глишић је у својим приповеткама описивао живот нашег народа у сеоским срединама у 19. веку, у периоду младе српске државе након ослобођења од Турака, у којима показује разумевање за обичног човека, радника, препуштеног тлачењу и уништавању од стране оних којима је дата моћ. Најпознатија Глишићева приповетка „Глава шећера” као централну тему има корупцију. У њој се прати живот и страдање сиромашног надничара Радана који се задужује код зеленаша и под теретом дугова губи сву имовину. Глишић овде акценат ставља на моменат у српском друштву у којем се робна размена у условима новог система претвара у новчану размену из које корумпирани носиоци власти у спрези са тадашњим криминалцима – поткупљеним пандурима и зеленашима убиру корист на рачун неуких и немоћних сељака. Глава шећера као, данашњим речником речено, „поклон мале вредности” за среског капетана постаје симбол корупционе машинерије. Њено вишеструко продавање и препродавање сељацима за скуп новац да би могли да дају поклон капетану претеча је финансијске коруптивне „хоботнице”, која укључује ланац чинилаца у том послу.

Стравичне размере корупције, тежње ка моћи и угледу ради лепшег живота тема су читавог опуса великог француског писца реализма Онореа де Балзака. У низу његових романа названих

„Људска комедија” важно место заузима роман „Чича Горио”, који је такође у програму наставе и учења. У сложеној радњи с много ликова Балзак слика наличје сјајног, аристократског париског живота у којем су погон и суштина деловања свих ликова коруптивни мотиви. Гориоова пропаст уследила је формално услед велике родитељске љубави, а заправо корупцијом сопствених ћерки. Да би задржао њихову „љубав”, односно било какав контакт с њима, Горио их „поткупљује”. Залаже сву своју скромну имовину да би им омогућио мираз преко сопствене мере уз који оне могу да уђу у високо париско друштво. Биланс овакве емоционалнофинансијске корупције је још већи слом – једнако финансијски, морални и емоционални. Велико Балзаково књижевно дело показује унутрашњу природу друштвеног система заснованог на крађи, похлепи, поткупљивању, користи, из чега се диференцирају појединачни карактери и судбине, често трагичне.

За ученике завршног разреда средње школе предвиђен је, у складу са њиховом зрелашћу, филозофски и психолошки роман „Дервиш и смрт” Меше Селимовића, који у својој тематској структури такође има елементе корупције или корупционих поступака који одређују судбину људи. Одгонетање питања смисла живота, пријатељства, морала, правде, сопственог преиспитивања, учења на искуству и искушењима у једном нивоу задире и у тему

корупције када Ахмед Нурудин, дервиш, настоји да се избори за правду и ослободи неправедно ухапшеног брата. Хапшење невиног и исправног човека као мера за сакривање истине о коруптивним и криминалним радњама показује се као пример корупције у високом државном апарату Отоманског царства. Али, исто тако, и почетни поступак Ахмеда Нурудина, представника врлине, има у себи корупциону мотивацију. Да би спасао невиног брата из затвора, он пристаје да помогне у игри разбаштињења кадијиног шурака Хасана. Селимовићев роман је велики јер показује сложене моралне процесе у човеку. Овај роман под покровом приче смештене у отоманска времена алегорички слика и надлазећа времена у којима се опет питање кривице и хапшења одвија по систему „кадија те тужи, кадија ти суди“.